afers

fulls de recerca i pensament

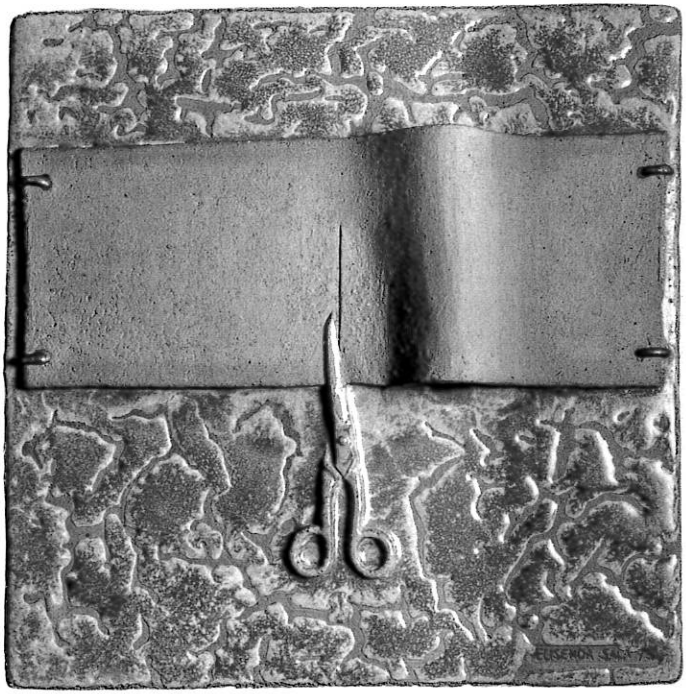

86

Nacionalisme cultural

2017

els Voluntaris Catalans, actuaren en clau diplomàtica catalana; en canvi, Rovira només es dedicà a fer de publicista de la causa aliada. De fet, Rovira intentà ser el *Xènius* de l'esquerra catalanista. Però de *Xènius* només n'hi havia un, i des de l'esquerra catalanista el model no era pas el de l'autor de les *Lletres a Tina* (1914-1915), sinó el dels líders populistes que entenien que la lluita política era bregar en el carrer i en els centres institucionals de representació política. Quan Rovira s'animà a fer política ho feu amb escàs èxit: al 1914, un cop abandonà la UFNR arran del Pacte de Sant Gervasi, acordà unir la seva plataforma, Esquerra Catalanista, amb la vella i marginal Unió Catalanista. El fracàs fou total i absolut. Potser va ser aquest fracàs el que conduí Rovira a considerar que podria tenir més èxit com a oracle del món catalanista progressista i aliadòfil.

Però ser un oracle sense palpar el que succeïa al carrer, com sí que varen fer Domingo o Macià el 1917-1918, era una via al fracàs com a aspirant a líder polític. Tanmateix, *La Guerra de les Nacions* ens mostra un Rovira i Virgili capaç d'interpretar la realitat internacional com a mirall del qual extreure lliçons que permetessin aplicar fórmules polítiques revolucionàries o reformistes a Espanya i Catalunya. Així, en el marc de la crisi política del 1917, Rovira fou capaç d'apuntar en la seva magna obra la importància de la revolta venizelista a la Grècia del rei Constantí I. Rovira identificà Constantí I com una mena d'Alfons XIII dels Balcans (suposadament germanòfil, militarista i autoritari), mentre que Venizelos, líder del Partit Liberal Grec, com el líder reformista-revolucionari que necessitava l'antidinastisme espanyol. Segons Rovira, en el volum V de *La Guerra de les Nacions*, Venizelos encapçalà una revolució des de Tessalònica (a la perifèria de Grècia, com ho podia ser Barcelona respecte a Espanya) que provocà la caiguda de Constantí I i l'entrada de Grècia al costat dels aliats. I recalcà que la importància de la intervenció de Grècia a la guerra era el requisit imprescindible perquè Grècia pogués resoldre el seu procés d'unificació i reconstrucció nacional. Traduït en clau política catalana, Catalunya havia de participar en la guerra per poder aconseguir l'autogovern, recuperar el Rosselló i reformar Espanya. Al capítol IX del volum V, que té el significatiu títol d'«Els sobirans caiguts», fent referència als tsars de Rússia i Búlgaria, el kàiser Guillem II, el rei Nicolau de Montenegro, l'emperador d'Àustria i la gran duquessa de Luxemburg, i, per descomptat, Constantí I de Grècia: «Després tocà el torn a Constantí de Grècia. Mal vist pels aliats amb motiu de la seva política germanòfila, barallat amb Venizelos, qui sostenia la política d'intervenció, es produïren a Grècia greus incidents. Venizelos constituí un govern a Salònica, al qual els aliats sostingueren. I estan aquests cada vegada més queixosos de la conducta del rei Constantí li exigiren l'abdicació.

»El monarca abdicà el dia 12 de juny del 1917, en favor del seu fill segon Jordi, puix el príncep hereu no era grat a les potències aliades.

»El nou rei, el dia 27 de juny donà el poder a Venizelos, qui al cap de tres dies d'haver-se encarregat del Govern, trencà les relacions entre Grècia i els Imperis Centrals. Constantí, la seva muller (germana de Guillem II d'Alemanya) i llur fill primogènit anaren a viure a Suïssa» (Antoni Rovira i Virgili: *La Guerra de les Nacions*, vol. V, p. 632).

Allò que posà de manifest el text de Rovira, ja al 1925, era l'oportunitat perduda per les forces reformadores catalanes i espanyoles en el marc de la crisi social i política de 1917 a Espanya. En tot cas, *La Guerra de les Nacions* és un clar exemple de les grans capacitats divulgadores i periodístiques de Rovira i Virgili. Però, al marge d'aquestes apreciacions, el cert és que Rovira no fou un home hàbil a l'hora de moure's en els cercles de l'alta política. Finalment, cal ressaltar la tasca de Mercè Morales aportant notes aclaridores a peu de pàgina de la infinitud de personatges públics dels anys deu a Europa i, segurament, força desconeguts del gran públic actual. Només cal destacar, a tall d'exemple, la referència al polític socialista francès Gustav Hervè, que, admirat per l'aliadofília catalana, evolucionà, durant els anys vint i trenta, cap al nacionalsocialisme. En rigor, la reedició de *La Guerra de les Nacions* serveix per donar a conèixer una obra fonamental del discurs intervencionista catalanista dels anys de la Gran Guerra.

David Martínez Fiol
Universitat Autònoma de Barcelona

Arnau de Vilanova: *Regiment de sanitat per al rei d'Aragó. Aforismes de la memòria*, edició crítica a cura d'Antònia Carré, Universitat de Barcelona, Barcelona:2017, 408 pp.

En 1310, Berenguer Sarriera, un cirurgià valencià membre d'una conspícua família de professionals de la medicina vinculada a la casa reial, va decidir traduir al català, a petició de la reina Blanca, esposa de Jaume II, una de les obres més conegudes i difoses d'Arnau de Vilanova, el *Regimen sanitatis ad regem Aragonum*, escrita entre 1305 i 1308. És estranya la biblioteca històrica europea de certa entitat que no compte amb un còdex que continga aquest tractat mèdic. De fet se'n conserven 78 manuscrits llatins, datats entre els segles XIV i XV, que el contenen —la major part són miscel·lanis—, i a la impremta només en el segle XVI es portaren 12 edicions. Però per si el volum de còpies manuscrites i edicions impreses no fossen suficients per avalar la seua gran popularitat, afegirem que va ser traduït a diverses llengües, a banda del català, fins i tot l'hebreu, al qual va ser traduït en quatre ocasions.

Efectivament, el gènere dels *regimina sanitatis* va gaudir de gran predicament durant els segles baixmedievals, i si bé des del segle XIII ja n'existia una tradició important, va ser sens dubte el treball d'Arnau el que va contribuir definitivament a fixar aquest gènere mèdic, eminentment pràctic. No debades, la figura del metge establert a València, si bé viatger infatigable, fou extraordinàriament influent en el món mèdic

occidental, i el seu nom va ser clau, per força, en la difusió del coneixement mèdic en la societat tardomedieval. En concret, els regiments de sanitat incloïen consells higiènics sobre els factors que condicionaven la salut de les persones, com ara el lloc on s'havia de viure, on convenia instal·lar una residència (una cort, si es tractava del rei), i totes les activitats quotidianes que hom havia de realitzar, com ara l'exercici (la caça, sobretot, en el cas de les elits), el bany, el menjar i el beure, i com regular el son i les emocions, per mantenir la salut, evitar la malaltia i prolongar la vida. Si es volia que la difusió d'aquests consells arribàs al major nombre de persones, no n'hi havia més que traduir-lo a les llengües romàniques, aquelles que estaven a l'abast de molts que no coneixien el llatí, però sí que havien estat alfabetitzats, i que eren molts més dels que tradicionalment s'ha pensat.

Fa tot just setanta anys, en 1947, el pare Miquel Batllori va enllestir una edició crítica de la traducció de Sarriera. Molt s'ha avançat en la recerca sobre la història de la medicina medieval des d'aleshores, des d'una perspectiva doctrinal i també social. I en particular els regiments de sanitat s'han beneficiat d'aquests estudis. Així, són de referència obligada dos treballs monumentals. D'una banda, l'edició i estudi del *Regimen sanitatis* llatí d'Arnau, que es va dur a terme dins les *Arnaldi de Vilanova Opera Medica Omnia* (Barcelona, 1996), i, d'altra banda, el treball de Marilyn Nicoud sobre aquest gènere a l'Occident europeu (Roma, 2007), per citar els més rellevants. Encara més, l'investigador nord-americà Michael McVaugh ha projectat molta llum sobre Berenguer Sarriera i la seua família en diversos estudis construïts a partir de la documentació conservada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, explorada sistemàticament per l'investigador de la universitat de North Carolina at Chapel Hill, ja jubilat, per bé que encara força actiu. Sumat a tot açò, per al context de la Corona d'Aragó, cal rememorar l'obra de Luis García Ballester, indispensable per contextualitzar convenientment la matèria que ens ocupa. Tot plegat, un context molt més diàfan i uns instruments d'estudi fabulosos ja enllestits, han esperonat Carré a mamprendre una nova edició que s'ha millorat respecte a la de Batllori, ja que aquesta incorpora la traducció catalana de Sarriera, conservada en dos manuscrits, la versió abreujada, anònima, que es conserva en un únic manuscrit a la Biblioteca Apostolica Vaticana, i els *Aforismes de la memòria*, que ja va ser editada també per Batllori. Al capdavall, es tracta de l'edició de tots els textos catalans que es conserven d'Arnau, que no són tots els que va produir, ja que dos textos més llatins (la *Practica summaria* i l'*Antidotarium*) sabem que varen ser traduïts, tot i que no s'han conservat.

Amb la gran experiència que ja compta Carré en l'edició i estudi de textos medievals, ha pogut manufacturar un producte magnífic, rodó, que impressiona tant pel contingut com per l'acurat treball d'edició, començant ja per la coberta. El lector podrà trobar una introducció, que juntament amb els apèndixs, el glossari i els índexs finals

(mèdic i onomàstic), ocupen més de la meitat del volum. Carré comença per traçar un necessari perfil biogràfic actualitzat d'Arnau de Vilanova, exhaustiu. De l'autor no podrem descobrir ja, malauradament, moltes més dades arxivístiques i per això cal esprémer totes les fonts que tenim a mà per arrodonir la seua moltes vegades distorsionada imatge, que ens ha llegat el temps. A continuació, es fa un repàs exhaustiu al gènere dels *Regimina*, per aterrar concretament en el *Regimen sanitatis* d'Arnau, en la seua concepció original, els testimonis que en queden i totes les seues traduccions. Però la major part d'aquest estudi introductori està orientada, lògicament, a la traducció de Berenguer Sarriera, la seua presència en inventaris *post mortem*, i una descripció acuradíssima dels manuscrits i la seua llengua. Particularment extens i detallat és l'apartat dedicat als trets de la traducció de Sarriera, amb nombrosos exemples estrets d'ambdós manuscrits, i contrastats amb la versió llatina. Una atenció a banda mereixen la traducció abreujada i els aforismes de la memòria, explorats a bastament.

L'edició crítica del text, impecable, va acompanyada de dos apèndixs amb la taula de capítols, notes i rúbriques dels manuscrits, i també un interessant tercer apèndix amb les receptes catalanes que van circular atribuïdes a Arnau, per bé que algunes d'elles no degueren ser més que una més entre tantes altres atribucions espúries.

Com sempre que ens trobem davant un producte semblant, convé estudiar-lo amb l'aportació documental que poden donar els arxius, per copsar diversos aspectes fonamentals per a la seua comprensió, com ara qui va estar realment interessat a ser-ne posseïdor, i amb quina finalitat el devia adquirir, el text. Antònia Carré, com també l'equip d'investigadors del projecte *Sciencia.cat* de la Universitat de Barcelona, amb els quals treballa habitualment (filòlegs i historiadors, medievalistes), tenen el bon costum d'utilitzar ambdues perspectives, la que dóna el manuscrit i la que aporta el document. Els llibres de Carré solen comptar amb una introducció o aparell crític carregat de notes d'arxiu, moltes d'elles producte d'una recerca pròpia o de la comprovació de les ja exhumades i publicades. Això és essencial per entendre molts aspectes intel·lectuals i socials vinculats a la producció i circulació del coneixement en temps medievals. Efectivament, els inventaris de béns que s'han pogut rescatar dels protocols notarials mostren que el públic interessat en els regiments de sanitat fou plural, i anà molt més enllà dels practicants de la medicina. Això voldria dir que les elits es varen convèncer que aquells consells que donaven els metges podien ajudar a guiar convenientment les seues vides. Però també podem sospitar que l'èxit d'un gènere, producte de la moda i la creació de biblioteques cada vegada més ben dotades, donaven al seu possessor una promoció social evident. Ambdues qüestions utilitàries, promoció i salut, no devien anar separades, com ha demostrat Lluís Cifuentes. Ara bé, les evidències documentals també manifesten que una altra cosa ben distinta era

el cas que feien als continguts d'aquests textos els seus possessors. Ben acostumats com estaven als excessos en el menjar i el beure, consumien quantitats ingents de productes que eren del seu grat, però no gens del dels metges. Així, la fruita, considerada més aviat en tant que medicament a utilitzar en moments concrets, i no per a consumir sistemàticament, o els peixos, com les anguiles o les llamprees, eren devorats en taules pantagruèliques, malgrat les reprimendes dels coneixedors de l'art mèdic. Però, què hi farem, tampoc els metges fan cas ells mateixos dels seus propis consells, ni antigament ni ara.

Els *regimina* reflectien al capdavall una realitat comuna durant l'Edat Mitjana: l'existència d'una medicina per a rics i una per a pobres. Efectivament, molts d'aquests escrits van estar dedicats a personatges de l'elit social, els quals es podien permetre un dispendi, moltes vegades desmesurat, en un gran nombre de medicaments, menjar i beguda, i molts altres tractaments inaccessibles a la majoria de la població. En el regiment per a Jaume II, Sarriera arriba a tal punt que afegeix un capítol dedicat a les hemorroides, un problema de salut que solia afectar el monarca. Però que tots aquests consells es varen convertir molt sovint en pràctiques habituals de tots els estrats socials, ens ho demostren amb contundència els documents arxivístics. L'èxit i la penetració d'aquell galenisme, particularment el reflectit als regiments, fou indiscutible. I encara més que també es van desenvolupar règims pensats per a determinades comunitats (municipis, monestirs) o oficis concrets, o per als viatges o moments crítics, com durant les epidèmies pestíferes. I és que la medicina medieval fou contemplada pels seus artífexs des del seu utilitarisme, si no havia de ser útil més valia obviar-la.

I, per acabar, una recomanació al lector, si es vol fer una idea més clara i ampliada de tot açò que ací diem. És fonamental per a conèixer millor Arnau de Vilanova i la seua obra la visita al web *Arnau DB. Corpus digital d'Arnau de Vilanova* (*http://grupsderecerca.uab.cat/arnau/es*), magnífica iniciativa coordinada per Sebastià Giralt, un dels grans especialistes en el metge-teòleg.

Carmel Ferragud
Universitat de València

Vicent Andrés Estellés: *After the Classics. A translation of the selected verse of Vicent Andrés Estellés*, traducció, introducció i notes de Dominic Keown i Tom Owen, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, Filadèlfia:2013, 260 pp.

Després de nombroses i valuosíssimes publicacions sobre la literatura i la cultura catalanes en general —*Sobre la poesia catalana contemporània* (Tres i Quatre, València:1996) o *A Companion to Catalan Culture* (Tamesis, Londres:2011)— i sobre la figura de Vicent Andrés Estellés en particular —*Polifonia de la subversió: la veu col·lectiva de Vicent Andrés Estellés* (Tàndem, València:2000)—, el professor de la Universitat de Cambridge Dominic Keown ens ofereix ara una antologia del poeta de Burjassot amb traducció a l'anglès. En aquesta tasca d'antòleg i traductor, l'acompanya el poeta gal·lès en llengua anglesa Tom Owen.

Analitzada l'antologia d'Owen i Keown, no puc deixar d'alegrar-me'n profundament. I permeteu-me que em citi a mi mateix per explicar aquesta satisfacció. En «Estellés en anglès: *nights that make the night or a shot in the dark*», un article on analitzava precisament l'antologia estellesiana que David H. Rosenthal va publicar el 1992, afirmava: «és el moment d'encoratjar la sempre activa catalanística anglosaxona perquè facin traduccions ben acurades del nostre autor que permetin als parlants de la llengua dominant del planeta gaudir d'un poeta tan potent i tan exportable com Vicent Andrés Estellés. I ho haurien de fer, segurament, partint dels paràmetres de la seva pròpia tradició crítica. Retornant al T. S. Eliot de 'Tradition and the Individual Talent', 'Every nation, every race, has not only its own creative, but its own critical turn of mind; and is even more oblivious of the shortcomings and limitations of its critical habits than of those of its creative genius'. Caldrà partir de bones antologies, d'antologies ben representatives de l'obra estellesiana, però segurament caldrà, com apuntava adés, estructurar-les més a partir d'un fil temàtic concret que amb una voluntat d'oferir un tast de tots els aspectes de l'obra estellesiana. Estellés és massa inabastable per a això i, a més, aquest procedir queda del tot allunyat de la tradició angloamericana.» Això és exactament el que fan els autors d'*After the Classics* d'una manera sistemàtica, informada i, sobretot, sensible. Ja des del títol, ens mostren el fil temàtic que regirà la seva selecció: els clàssics. Si bé deu ser cert que, com deia Fuster, l'antologia menys nociva és la simple mostra de poemes, decidits a fer una antologia amb més *intervenció*, cal que aquesta intervenció tingui un sentit. Owen i Keown hi han donat ben clarament aquest sentit. I, a més, a banda de donar un sentit temàtic a la seva antologia, hi fan una segona gran aportació perquè el lector anglòfon pugui començar a considerar Estellés com un dels grans poetes contemporanis europeus: la seva aproximació textualista a Estellés segueix la tradició que inicia T. S. Eliot a principi del segle XX i concreta Harold Bloom amb el seu cànon literari. Perquè si, com Eliot afirmava, els poetes es fan conèixer per la seva relació amb la tradició literària, el *sentit històric* d'Estellés, el seu diàleg creatiu amb els clàssics, mostra, sens dubte, la seva voluntat de connectar amb la tradició, la seva *ansietat d'influència*, en la reformulació bloomiana. Finalment, hi aporten un altre element cohesionador a l'antologia: la contínua referència a la situació temporal concreta en què escriu Estellés, el franquisme, la repressió franquista. És, en aquest sentit, una tria de part de la millor poesia cívica del burjassoter, amb el seu caràcter extremadament personal, narratiu, autobiogràfic.

L'antologia té poemes de deu llibres de Vicent Andrés Estellés però se centra, bàsicament, en *Horacianes* i *Exili d'Ovidi* —44 dels 64 poemes totals—,